

6. Ратушная, Е. Р. Антропономинирующая парадигма русской фразеологии: семантика, формирование, функционирование : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Е. Р. Ратушная ; Курган. гос. ун-т. – Курган, 2001. – 51 с.
7. Рогалев, А. Ф. Имя и образ : художественная функция имен собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : БАРК, 2007. – 224 с.
8. Степанов, Ю. С. Номинация, семантика, семиология (виды семантических определений в современной лексикологии) / Ю. С. Степанов // Языковая номинация. Общие вопросы ; отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – С. 294–358.
9. Телия, В. Н. Номинация / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь ; гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая Рос. энцикл., 2002. – С. 336.
10. Телия, В. Н. О способах вторичной номинации – не прямой и косвенной / В. Н. Телия // Языковая номинация. Общие вопросы ; отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – С. 73–98.
11. Торопцев, И. С. Словопроизводственная модель / И. С. Торопцев. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1980. – 147 с.
12. Чагайда, Ю. Н. Ономазиологический портрет героев военных произведений В. Быкова и Б. Васильева: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02, 10.02.01 / Ю. Н. Чагайда. – Минск, 2016. – 308 л.
13. Шур, В. В. Онiм у мастацкiм тэксце / В. В. Шур. – Мiнск : Беларус. кнiгазбор, 2006. – 215 с.
14. Яценко, Н. В. Наименования лиц женского пола в немецком языке: диахронический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Яценко. – Самара, 2008. – 205 л.

ПРАГМАТЫЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ СIНТАКСIЧНЫХ ДЭРЫВАТАЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Н. У. Чайка (Мiнск, Беларусь)

Апошнiм часам прагматычны аспект моўных з’яў становiцца ўсё больш папулярным i запатрабаваным, бо шырокае разуменне прагматыкi ахоплiвае шэраг актуальных пытанняў мовазнаўства. Лiнгвiстычная прагматыка вывучае мову як iнструмент для дасягнення пэўных камунiкатыўных мэт. Прагматычны патэнцыял тэксту i асобных моўных адзiнак можа быць значным, фармiруецца ён на аснове канкрэтных прагматычных задач, якiя спрыяюць дынамічнаму развiццю i ўдасканаленню камунiкатыўных адзiнак. Гэтыя фактары прадуцьюць значную колькасць сiнтаксiчных дэрыватаў – канструкцый рэдукаваных, няпоўных, элiптычных, парцэляваных i сегментаваных. Змена аблiчча сiнтаксiчнай сiстэмы беларускай мовы прыводзiць да структурнай фрагментарнасцi канструкцый, нейтралiзацыi сiнтаксiчных сувязей i адносiн у iх, да скарачэння аб’ёму выказвання да мiнiмальнага, да выражэння прэдыкатыўнасцi кантэкстуальна або iмплiцытна. Падобныя з’явы актыўна даследуюцца вучонымi на сучасным этапе развiцця навукi.

Прагматычны аспект сiнтаксiчных канструкцый вывучаўся ў межах розных лiнгвiстычных школ i напрамкаў. Асноўным параметрам квалiфiкацыi прагматычнай функцыi сiнтаксiчных дэрыватаў паслужылi тэарэтычныя асновы i метадалагiчныя прынцыпы канкрэтнага лiнгвiстычнага напрамку. Асноўнай прагматычнай функцыяй структурна-сiнтаксiчных мадыфiкацый лiчылi лаканiчнасць выказвання (Дж. Арма, М. Вiшнеўскi, А. В. Грудзева [1–3]) i дыстынктнасць (К. Карлсан [4]), аналітызм (З. Выхадзiлава, Т. А. Коласава [5; 6]).

Пры гэтым прагматычны патэнцыял сiнтаксiчных адзiнак у беларускай мове не даследаваўся, таму неабходна выявiць асноўныя фактары дынамікi прагматычнага патэнцыялу беларускай мовы – тэндэнцыi да эканомii i аналітызму, а таксама iнфармацыйнае

акцэнтаванне ў выказванні. Патрабуюць удакладнення кваліфікацыйныя параметры ўпарадкавання названых з’яў у беларускай мове.

Трансфармацыя прагматычнага патэнцыялу беларускай мовы абумоўлена фактарам **інфармацыйнага акцэнтавання ў выказванні**. Падобную ролю моўныя адзінкі набываюць дзякуючы або пропуску кампанента, або яго вылучэнню. Пропуск кампанента прадстаўлены канструкцыямі няпоўнымі, эліптычнымі і рэдукаванымі – ён актуалізуе важную інфармацыю, што спрыяе дакладнасці выказвання.

Прагматычная функцыя інфармацыйнага акцэнтавання прадстаўлена значнай колькасцю няпоўных сказаў. Пропуск члена сказа або прэдыкатыўнай асновы цалкам спрыяюць выдзяленню неабходнай інфармацыі і прыцягненню да яе ўвагі рэцыпіента: *Маладзiк у нябёсах блукае бязмежных, // А на вуліцах – ноч... мітульга... // І ля бліжнэй да нас трансфарматарнай вежы // Электрычных праменняў дуга* (Ю. Таўбін); *С в я т л а н а. А ён не пускаў. Хацеў, каб я наступала ў яго інстытут. Я адмовілася. Прыехала ў Мінск і наступіла сама. Паглядзі ў акно. Учора ўвечары, калі мы выходзілі з клінікі, ён стаяў на тым жа месцы* (А. Дзялендзік); *С в я т л а н а. Ён жа цябе кахаў. І ты яго.* (Падыходзіць да акна.) *Галіна (пасля паўзы, горка). І гэтага дастаткова?* (А. Дзялендзік); *Тры сцежкі на нашай зямельцы праходзяць, // Тры сцежкі. // Адна на Заход – да Варшавы. // Другая на Ёсход – да Масквы. // А трэцяя – проста ўпярод* (З. Бядуля); *Вясёлай чародкаю дзяўчаты знікаюць з вестыбюлю. Галіна напярэляе валасы. З’яўляецца Святлана, кволая, стомленая. Падыходзіць да гардэроба, сядзе на лаўку, пачынае развязаць тасёмкі халата* (А. Дзялендзік); *У белай кофточцы шаўковай, // І валасы – святлісты шоўк. // Глядзіць разгублена наўкола: // Няма! Спазніўся! Не прыйшоў!* (Н. Гілевіч).

Прагматычная функцыя акцэнтавання дастаткова шырока рэпрэзентуецца з дапамогай рэдукаваных канструкцый. Адметнасцю рэдукаваных канструкцый з’яўляецца спосаб узнаўлення іх сэнсу – ён ажыццяўляецца на аснове семантыка-сінтаксічных адносін паміж часткамі складанага сказа і складанага сінтаксічнага цэлага. Часцей дыферэнцыяцыя сэнсу рэдукаваных канструкцый ажыццяўляецца на аснове адносін супастаўлення ў структуры складанага сказа: *Сёння ўжо сёмы дзень. Карэньчыка і Васілёнка знайшлі, а цябе як ні шукалі...* (Р. Баравікова); *Тэмпература трыццаць дзевяць і шэсць, ведаю, што яму балюча, але ніводнага стогну. Затое маці... дапекла ўсім* (А. Дзялендзік) і складанага сінтаксічнага цэлага: *Стопрацэнтная гарантыя павінна быць ва ўсім. А ў нас...* (Б. Сачанка); *І апошні з іх павёў сябе не найлепшым чынам. Удавец, дзеці памерлі – яму б пра Бога думаць. А ён...* (У. Караткевіч); *Сёлета яго ў заробкі ніхто не праводзіў. Ніхто і не сустракаў. А летась...* (Г. Багданава); *За варотамі, вядома, яе не дастаць, там бразгаў ланцугом звяглівы сабака. А вось ля веснічак...* (В. Быкаў); *На працу пара збірацца. А я... Быццам ісці нікуды не трэба, адпачынак у мяне...* (Б. Сачанка).

Таксама інфармацыйнае акцэнтаванне ў рэдукаваных канструкцыях можа ажыццяўляцца на аснове адносін супрацьпастаўлення, прычым *супрацьпастаўляюцца* звычайна прэдыкаты як у структуры поліпрэдыкатыўнай сінтаксічнай адзінкі: *Дзіўна, людзі з’яўляюцца і знікаюць, а мора...* (А. Дзялендзік); *Алачка да такога жыцця прывучана была, а вось ён, Андрэй... Адчуваў як бы дакор сумлення. Малады, дужы, а...* (Б. Сачанка), *так і на ўзроўні звышфразавога адзінства: Скажы дзякуй, што да цябе не дабралася. Мяне напракаеш за язык, а сам...* (І. Шамякін); *У нас шмат агульнага. Ты адмаўляешся ад кахання па сваёй волі. А я... Я не магу кахаць. Ну што ж, бывай* (А. Дзялендзік); *Здаровая дзяўчына, кроў з малком... І раптам...* (А. Дзялендзік).

Сэнсавае выдзяленне неабходнай інфармацыі магчыма таксама і ў рэдукаваных канструкцыях з недыферынцыраваным сэнсам. У такім выпадку змест рэдукаванага кампанента выступае як варыятыўны, пры гэтым акцэнтацыя з’яўляецца выражанай: *Жывуць людзі, спакойна ходзяць па гэтай зямельцы, і, мусіць, ніхто не ведае, як без яе. А я...* (В. Быкаў). Немагчымасць падставіць лексему з канкрэтным значэннем па прычыне

нязначнай колькасці экспліцытна выражаных кампанентаў стварае эффект сінтагматычнай напружанасці, што спрыяе выдзяленню значнага адрэзку інфармацыі: *У лістоўцы ж не адно гэта сказана. Трэба чытаць правільна. А то вы неяк...* (І. Чыгрынаў); *Падумай, што ты робіш? Цябе затрымаюць, пачнуць дапытваць... Ды і брат... што ты скажаш там?..* (І. Шамякін); *А можа, ты спадзяешся і з новай уладай паладзіць? Што ні кажы, і сам як бы пацярпеў, і сын твой...* (І. Чыгрынаў); *А то Стась або Васілёк Шубайла могуць палезці і...* (У. Караткевіч).

Інфармацыйнае акцэнтаванне ў няпоўных сказах ажыццяўляецца ў структуры дыялагічнага адзінства. Рэплікі дыялога маюць розную будову: апускацца ў іх можа любы член, што абумоўлена лёгкасцю яго ўзнаўлення з дапамогай кантэксту. Кампенсация сэнсу няпоўных канструкцый у структуры дыялагічнага адзінства суправаджаецца таксама невербальнымі сродкамі камунікацыі: мімікай, жэстамі і інш.

Сэнсава-граматычнае адзінства канструкцый у структуры дыялога дазваляе экспліцытна выражаць толькі той член, які змяшчае новую інфармацыю, неабходную для далейшага развіцця паведамлення:

– *Зноў ты, Навум, гародзіш абы-што. Цябе я сам напрасіў. Гэта ж скарб – мець такога адукаванага вайскоўца.*

– *Каб здаровага.*

– *Хто ведае так зброю. І сваю. І – што важна – нямецкую. І тактыку.*

– *Ніхто нас не вучыў партызанскай тактыцы. А дарэмна. Ніхто не думаў, што прыйдзеца ваяваць на сваёй зямлі* (І. Шамякін);

– *Што там? Зноў ячная?*

– *Не, зацірка з салам.*

– *Ну, усё лепей. А то гэта ячная ўжо ў бруха не лезе.*

– *Палезе. Ну, як твой бандыт? – раптам пытаецца новы вартавы.*

– *Ціхі, як мыша. Спіць усё.*

– *Ціхі, кажаш?* (В. Быкаў);

К у п а л к а. *Хіба бацькі не расказваюць табе казак, паданняў?*

Х л о п ч ы к. *Расказваюць.*

К у п а л к а. *Пра каго?*

Х л о п ч ы к. *Пра Бураціна, пра Снежную каралеву, пра Дзюймовачку...*

К у п а л к а (расчаравана.) *А-а-а... Пра мяне, значыць, забыліся.*

Х л о п ч ы к. *Бабуля штось казала. Пачакай, я ўспомню* (Г. Каржанеўская).

Класічная структура дыялагічнага адзінства дазваляе ўключаць першы поўны сказ, які змяшчае ўсе неабходныя структурныя і семантычныя кампаненты. Астатнія рэплікі «нанізваюцца» на стрыжнёвы сказ, актуалізуючы неабходную інфармацыю:

– *Хто гэта – нішчылі?*

– *Мы.*

– *Гляджу: разумныя вельмі, – з’едліва сказаў былы ротны* (В. Быкаў);

– *Хто вядзе роту? – перамагаючы боль запытаў ён.*

– *Дрозд* (І. Мележ);

– *Што вас так зацікавіла, мой мілы госць? – прагрымеў над ім голас Сяргея Карнавіча.*

– *Фітанцыды! – механічна адказаў Толя, адрываючыся ад цікавага артыкула, якім ён захапіўся.*

– *Цікава?* (Б. Мікуліч).

Канструкцыі з імпліцытнай семантыкай таксама выкарыстоўваюцца ў якасці сродку інфармацыйнага акцэнтавання. Спецыфіка падобнай аперацыі з дапамогай названых канструкцый заключаецца ў спосабе рэпрэзентацыі значэння кампанента. Інфармацыйнае акцэнтаванне ў канструкцыях з імпліцытнай семантыкай ажыццяўляецца з дапамогай логіка-семантычных адносін паміж адзінкамі звышфразовага адзінства. Такім чынам адбываецца

ўказанне на невербалізаваную інфармацыю: *З а л ы г і н. Для пачатку далі б семафор: вёрст на дзесяць у тыл. Д з я ц е л. Удаву! Нішто прыдумаў!.. Ч ы б у к. А што, балотны чалавек, дрэнна? Ты адмовіўся б? Д з я ц е л. Я, здаецца, людцы, наўколенцах, рачкі дамоў набраўся б. (Сумна жартуючы). Каб сказаў паручнік: Дзяцел, магу адпусціць, але рачкі паўзці трэба. Я згадзіўся б з радасцю. І дапоўз бы! (І. Мележ). Імпліцытны сэнс у дадзеным тэксце змяшчаюць лексемы Я, здаецца, людцы, наўколенцах, рачкі дамоў набраўся б, сэнс якіх роўны сэнсаваму нападўненню лексемы адмовіўся б – дапоўз бы – гэта выводзіцца на аснове лагічнага вывада да пасылкі.*

Інфармацыйнае акцэнтаванне можа суправаджацца **вылучальнымі** адносінамі паміж кампанентамі: *Б а л у е ў (Адзінцову). Вы... гм. Салдат суправаджалі ў горадзе вы? А д з і н ц о ў. Я іх тут выпадкова ўбачыў. Яны прайшлі на зале (кіўнуў на суседнюю залу), калі я там вячэраў... Я ўстаў, пацікавіўся, што яны тут робяць... (І. Мележ). Невербальная інфармацыя ў такіх канструкцыях выяўляецца з дапамогай прыватна-аперицэпцыйнай базы, што абумоўлена лексіка-семантычнай валентнасцю кампанентаў суправаджаеце – убачыў. Аперацыя прадвызначае станоўчы адказ і разам вылучае нязначную частку інфармацыі, на якой базіруюцца логіка-семантычныя адносіны. У якасці кампенсаторнага кампанента часам выступаюць моўныя ўласцівасці вербальных кампанентаў – гэта значыць, кантэкст.*

Як бачна, прагматычная функцыя інфармацыйнага акцэнтавання рэпрэзентуецца ў структуры няпоўных і рэдукаваных сказаў і канструкцый з імпліцытнай семантыкай.

Прагматычны патэнцыял структурна-сінтаксічных мадыфікацый ажыццяўляецца ў структуры простага або складанага сказа з пропускам дзейніка, выказніка або дапаўнення, які ўзнаўляецца з кантэксту. Канструкцыі з сінтаксічнай рэдукцыяй або імпліцытнай семантыкай таксама рэпрэзентуюць інфармацыйнае акцэнтаванне на аснове сінтаксічных сувязей і адносін – паратаксічных і гіпатаксічных. Адпаведна, клас названых канструкцый будзе ўключаць імпліцытна- і экспліцытна-паратаксічныя віды.

Бібліяграфічны спіс

1. Harma, J. Sur l'omission du verbe et sa recuperabilite en français / J. Harma // Actes du 9e Congrès des romanistes scandinaves, Helsinki, 13–17 aout 1984. – Helsinki, 1986. – P. 135–146.
2. Wiśniewski, M. Przegląd równoważników zdania znamiennych dla współczesnej polszczyzny / M. Wiśniewski // Acta Univ. Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-społecz. Filologia Polska. – Toruń, 1995. – T. 46. – S. 115–150.
3. Грудева, Е. В. Избыточность и эллипсис в русском письменном тексте / Е. В. Грудева. – Череповец : Черепов. гос. ун-т, 2007. – 251 с.
4. Carlson, K. Paralelism and prosody in the processing of ellipsis sentences / K. Carlson. – New York ; London : Routledge, 2002. – 227 p.
5. Vychodilová, Z. Elipsa jako jeden ze způsobu neexplicitního vyjadřování obsahových prvků v jazyce / Z. Vychodilová, R. Zimek ; Masarykova unv. – Olomouc : [s.n.], 1988. – 231 s.
6. Колосова, Т. А. Русские сложные предложения асимметричной структуры / Т. А. Колосова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – 164 с.

МІКРАТАПАНІМІЯ ВЁСКИ СТАШАНЫ ПІНСКАГА РАЁНА БРЭСЦКАЙ ВОБЛАСЦІ

Ю. В. Чарнякевіч (Мінск, Беларусь)

Вёска Сташаны Пінскага раёна, першае ўпамінанне якой датуецца 1160 ці 1220 годам, размешчана прыкладна за 40 кіламетраў на поўнач ад раённага цэнтра, за сем кіламетраў ад аўтадарогі Ганцавічы – Лагішын, уваходзіць у склад Навадворскага сельсавета і налічвае